

18.12.2008

Dnro 3998/4/07

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Petri Jääskeläinen

Esittelijä: Oikeusasiamiehensihteeri Iisa Suhonen

VANKIEN LÄÄKKEIDEN JAOSSA OMAKSUTTU KÄYTÄNTÖ VAARANTAA YKSITYISYYDEN SUOJAN

1 KANTELU

Kantelija arvosteli 26.12.2007 päivätyssä kirjeessään vankiloiden lääkärin menettelyä hoidossaan. Kantelijan mielestä vankilassa muutettiin perusteettomasti ja ilman asianmukaista tutkimusta hänelle siviilissä määrättyä bentsodiatsepiinilääkitystä. Kantelija arvosteli myös sitä, että lääkkeiden jako on vankilassa järjestetty siten, että vartijat pystyvät lukemaan lääkkeiden nimet.

3 RATKAISU

3.1 Vankeinhoitolaitoksen selvitys

Nyt puheen olevissa vankiloissa lääkärinä toimivan ylilääkärin selvityksessä kuvataan kantelijan pitkään jatkunutta päihderiippuvuutta ja hänen vankilassa saamaansa lääkitystä. Ylilääkärin mukaan kantelijalla oli vankilaan tullessa selkeitä vieroitusoireita, mikä otettiin huomioon lääkityksessä. Bentsodiatsepiinin (Rivatriil) vähentäminen aloitettiin 8.8.2007 vastaanotolla 0,5 mg/viikko ohjelmalla. Ylilääkäri toteaa, että olennainen osa vankeinhoitolaitoksessa toteutettavasta päihdekuntoutuksesta on vieroitus päihdyttävistä lääkeaineista. Lääkityksen vähentäminen tapahtuu asteittain. Tarvittaessa psyykkisiä oireita, myös vieroitusoireita hoidetaan kohdennetusti korvaavilla lääkkeillä, jotka eivät aiheuta riippuvuutta. Päihdekuntoutuksen päämääränä on mahdollistaa normaali elämä vapaudessa ja ehkäistä rikosten uusimista. Ylilääkärin mukaan lääkeaineita korvataan tarvittaessa toisilla. Näin esimerkiksi vain tilapäiseen käyttöön tarkoitettuja nukahtamislääkkeitä ei käytetä. Lääkkeiden jakoa koskevan asian osalta ylilääkäri toteaa, että kaikissa Suomen vankiloissa nimellä varustetuissa ns. lääkedoseteissa on merkittynä niiden sisältämä lääkitys.

Vankeinhoitolaitoksen terveydenhuoltoyksikön johtava ylilääkäri viittaa lausunnossaan ylilääkäri ylilääkärin selvitykseen ja toteaa, että kantelijan tutkimus ja hoito on toteutettu asianmukaisesti Vankeinhoitolaitoksen terveydenhuoltoyksikön päihdekuntoutuksen linjauksia noudattaen. Kantelijaa on vieroitettu riippuvuutta aiheuttavista lääkeaineista ja korvattu lääkitystä hoitavalla, ei riippuvuutta aiheuttavalla lääkityksellä. Lääkkeiden jaon osalta johtava ylilääkäri toteaa, että vartijat jakavat vangeille lääkkeitä ns. lääkedoseteista, joihin on merkitty lääkkeiden nimet. Lääkkeiden nimien merkitseminen dosettien pohjaan on osa turvallisen lääkehoidon käytännön varmistamista. Lääkityksen voi tarkistaa dosetin pohjasta, kun dosettia täytetään tai muulloin halutaan varmistaa lääkityksen oikea an-

nostelu. Terveydenhuoltoyksikkö (vankilan poliklinikka) vastaa lääkkeiden jaosta dosetteihin. Vartijoi-
ta sitoo salassapitovelvollisuus vangin terveydellisistä asioista kuten lääkityksestä.

3.2

Lääkehoidon asianmukaisuus

3.2.1

Oikeusohjeet

Vankeuslaki (767/2005)

Vankeuslain 10 luvun 1 §:n mukaan Vankeinhoitolaitoksen on järjestettävä tai muutoin turvattava vangin lääketieteellisten tarpeiden mukainen terveyden- ja sairaanhoito sekä lääkinnällinen kuntoutus. Terveyden- ja sairaanhoidon järjestämisessä noudatetaan, mitä potilaan asemasta ja oikeuksista annetussa laissa, terveydenhuollon ammattihenkilöistä annetussa laissa, mielenterveyslaissa, tartuntatautilaissa ja työterveyshuoltolaissa säädetään.

Vankeuslain 10 §:n mukaan vangin lääkityksestä, lääkkeiden hallussapidosta, tutkimuksesta ja muusta terveydenhuollosta vankilassa päättää Vankeinhoitolaitoksen lääkäri.

Potilaan asemasta ja oikeuksista annettu laki (jäljempänä potilaslaki, 785/1992)

Potilaslain 6 §:n mukaan potilasta on hoidettava yhteisymmärryksessä hänen kanssaan. Jos potilas kieltäytyy tietyistä hoidosta tai hoitotoimenpiteistä, häntä on mahdollisuuksien mukaan hoidettava yhteisymmärryksessä hänen kanssaan muulla lääketieteellisesti hyväksyttävällä tavalla.

Terveydenhuollon ammattihenkilöistä annettu laki (559/1994)

Terveydenhuollon ammattihenkilöistä annetun lain 15 §:n mukaan terveydenhuollon ammattihenkilön on ammattitoiminnassaan sovellettava yleisesti hyväksytyjä ja kokemusperäisiä perusteltuja menettelytapoja koulutuksensa mukaisesti. Ammattihenkilön tulee tasapuolisesti ottaa huomioon ammattitoiminnasta potilaalle koituvat hyödyt ja sen mahdolliset haitat sekä mitä potilaan oikeuksista säädetään.

Lain 22 §:n mukaan laillistettu lääkäri päättää potilaan lääketieteellisestä tutkimuksesta, taudinmäärittämisestä ja siihen liittyvästä hoidosta. Laillistetulla lääkärillä on oikeus määrätä apteekista lääkkeitä lääkinnällistä tai lääketieteellistä tarkoitusta varten, noudattaen, mitä siitä erikseen säädetään tai määrätään. Sosiaali- ja terveysministeriö voi tarvittaessa antaa tarkempia määräyksiä ja ohjeita lääkkeiden määräämisestä.

Lääkkeen määräämisestä annettu sosiaali- ja terveysministeriön asetus (726/2003)

Lääkkeen määräämisestä annetun asetuksen 5 §:n mukaan lääkehoidosta tulee päättää yhteisymmärryksessä potilaan kanssa. Lääkkeen määrääjän tulee antaa potilaalle riittävät tiedot lääkkeen käyttötarkoituksesta ja käytöstä.

Asetuksen 7 §:n 1 momentin mukaan lääkkeen määrääjä saa määrätä lääkkeitä vain henkilölle, jonka lääkityksen tarpeesta hän on varmistunut omalla tutkimuksellaan tai muulla luotettavalla tavalla.

Lääkityksen tarpeellisuuteen sekä valittavan lääkkeen tehoon, turvallisuuteen ja hintaan tulee kiinnittää erityistä huomiota.

Väärinkäyttöön soveltuvan lääkkeen määräämisestä on säädetty asetuksen 8 §:ssä. Säännöksen mukaan tällaisen lääkkeen määräämisessä on noudatettava erityistä huolellisuutta ja varovaisuutta. Potilaalle ei saa määrätä ensimmäisellä vastaanotokäynnillä väärinkäyttöön soveltuvia lääkkeitä, ellei lääkkeen määrääjä totea lääkitystä välttämättömäksi.

3.2.2

Kannanotto

Potilaslain 6 §:n mukaan hoidosta tulee päättää yhteisymmärryksessä potilaan kanssa. Lääkkeen määrääjällä on kuitenkin vastuu siitä, että lääkehoito on lääketieteellisesti perusteltua ja potilaalle turvallista. Potilaslain 6 § ei siten tarkoita, että lääkkeen määrääjä saisi suostua potilaan ehdottamaan hoitoon tilanteessa, jossa se ei ole lääketieteellisesti perusteltua tai ei voida varmistua hoidon turvallisuudesta.

Olen ottanut kantaa useisiin vankien lääkehoitoa koskeviin kanteluihin, joissa on ollut kyse nimenomaan bentsodiatsepiinien eli pääasiallisesti keskushermostoon vaikuttavien lääkkeiden (ns. PKV-lääkkeiden) alasajosta vankeustuomion aikana. Olen tällöin todennut, että lääkehoidon arviointi tulee tehdä aina yksilöllisesti sen mukaan, mikä on potilaan kohdalla lääketieteellisesti perusteltua. Vankilan peruslääkevalikoima tai vankilassa omaksuttu "hoitokäytäntö" ei saa ratkaista sitä, mikä on lääketieteellisesti perusteltu lääkitys yksittäisen potilaan hoidossa. Joissakin tapauksissa olen pyytänyt Terveydenhuollon oikeusturvakeskukselta lausunnon siitä, onko lääkityksestä vieroittaminen ollut kyseisen vankipotilaan kohdalla lääketieteellisesti perusteltua ja onko vieroittaminen tapahtunut muuten asianmukaisesti. Terveydenhuollon oikeusturvakeskus on lausuntonaan todennut muun muassa, että bentsodiatsepiinit soveltuvat farmakologisten ominaisuuksiensa vuoksi erityisesti väärinkäyttöön. Sen vuoksi niiden määräämisessä on noudatettava erityistä huolellisuutta ja varovaisuutta. Lääkkeen määrääjällä on vastuu siitä, että lääkehoito on lääketieteellisesti perusteltua ja potilaalle turvallista. Terveydenhuollon oikeusturvakeskus ei ole yhdessäkään näistä sen arvioitavaksi saattamassani tapauksessa todennut vankipotilaalla sellaista psyykkistä sairautta tai häiriötä, johon pitkäkestoinen bentsodiatsepiinilääkitys olisi ollut lääketieteellisesti perusteltu.

Saadun selvityksen perusteella vankilan lääkäri ei ole todennut kantelijalla sellaisia lääketieteellisiä perusteita, joiden vuoksi hänen käyttämänsä bentsodiatsepiini-lääkitystä olisi tullut jatkaa. Pelkääntään se seikka, että potilas on riippuvainen jostakin lääkeaineesta, ei ole käsitykseni mukaan sellainen peruste, minkä vuoksi lääkärin tulisi määrätä kyseistä lääkettä. Tämän vuoksi kantelijalle on lääkityksen purkamiseksi ohjelmoitu bentsodiatsepiinilääkkeen alasajo. Tämä on tapahtunut vankilan lääkärin vastaanotolla. Käsitykseni mukaan kantelijan hoito on perustunut lääkärin tekemään yksilölliseen arviointiin siitä, mikä on hänen kohdallaan lääketieteellisesti perusteltua. Käytettävissäni olevan selvityksen perusteella katson, että tältä osin asiassa ei ole ilmennyt aihetta epäillä lainvastaista menettelyä tai velvollisuuden laiminlyöntiä.

3.3

Lääkkeiden jako vankilassa

3.3.1

Oikeusohjeet

Potilaslaki

Potilaslain 13 §:ssä (653/2000) säädetään potilasasiakirjoihin sisältyvien tietojen salassapidosta. Lähtökohtaisesti potilasasiakirjoihin sisältyvät tiedot ovat salassa pidettäviä. Pykälän 2 momentin mukaan terveydenhuollon ammattihenkilö tai muu terveydenhuollon toimintayksikössä työskentelevä taikka sen tehtäviä suorittava henkilö ei saa ilman potilaan kirjallista suostumusta antaa sivulliselle potilasasiakirjoihin sisältyviä tietoja. Sivullisella tarkoitetaan tässä laissa muita kuin asianomaisessa toimintayksikössä tai sen toimeksiannosta potilaan hoitoon tai siihen liittyviin tehtäviin osallistuvia henkilöitä.

Terveydenhuollon ammattihenkilöistä annettu laki (559/1994, jäljempänä ammatinharjoittamislaki)

Ammatinharjoittamislain 17 §:n mukaan terveydenhuollon ammattihenkilö ei saa sivulliselle luvatta ilmaista yksityisen tai perheen salaisuutta, josta hän asemansa tai tehtävänsä perusteella on saanut tiedon.

Henkilötietojen käsittelystä rangaistusten täytäntöönpanossa annettu laki (422/2002)

Henkilötietojen käsittelystä rangaistusten täytäntöönpanossa annetun lain 18 §:n 1 momentin mukaan sen lisäksi, mitä potilasrekisterissä olevien tietojen luovuttamisesta muualla laissa säädetään, vankien terveydenhuollosta vastaava lääkäri tai hänen määräämänsä terveydenhuollon ammattihenkilö voi vangin tai rangaistuslaitokseen otetun henkilön kirjallisella suostumuksella ilmoittaa vankilan johtajalle tai tämän määräämälle virkamiehelle henkilön terveydentilaan tai hoitoon liittyvästä seikasta, jonka ilmoittamista lääkäri pitää tarpeellisena tämän henkilön hoidon tai kohtelun kannalta taikka henkilön oman turvallisuuden taikka muiden vankien ja henkilökunnan terveyden ja turvallisuuden suojelemiseksi.

Lain 18 §:n 2 momentin mukaan ilman henkilön kirjallista suostumusta voidaan vankeinhoitolaitoksen muulle kuin terveydenhuollon ammattihenkilöstölle antaa vain sellaisia 1 momentissa tarkoitettuja tietoja, joista ei ilmene sairauden laatu taikka muu terveydentilan tai hoidon yksityiskohta.

Hallituksen esityksessä laiksi henkilötietojen käsittelystä rangaistusten täytäntöönpanossa (HE 6/2001 vp) todetaan lain 18 §:ää koskevissa yksityiskohtaisissa perusteluissa seuraavaa:

Terveydenhuoltorekisterin sisältämien tietojen käsittelyyn liittyy keskeisesti terveydenhuoltotietojen pitäminen salassa sivullisilta. Terveydenhuoltohenkilöstön erityiset salassapitosäännökset ovat potilaan asemasta ja oikeuksista annetussa laissa sekä terveydenhuollon ammattihenkilöistä annetussa laissa. Potilaslain 13 §:ssä on säännös potilasasiakirjojen sisältämien tietojen salassapidosta: potilasasiakirjoihin sisältyvät tiedot ovat salassa pidettäviä. Terveydenhuollon ammattihenkilö tai muu terveydenhuollon toimintayksikössä työskentelevä taikka sen tehtäviä suorittava henkilö ei saa ilman potilaan kirjallista suostumusta antaa sivulliselle potilasasiakirjoihin sisältyviä tietoja. Sivullisella tarkoitetaan tässä muita kuin asianomaisessa toimintayksikössä potilaan hoitoon tai siihen liittyviin tehtäviin osallistuvia henkilöitä. Siten esimerkiksi rangaistuslaitoksen valvontahenkilökuntaan kuuluva virkamies on tässä tarkoituksessa sivullinen, jolle ei voida ilman potilaan kirjallista suostumusta ilmaista potilasasiakirjojen sisältämiä tietoja— — Eurooppalainen kidutuksen ja epäinhimillisen tai alentavan kohtelun tai rangaistuksen estämiseksi toimiva komitea (CPT) on korostanut luottamuksellisuuden turvaamista vankiloiden terveydenhuollossa samalla tavalla kuin se on turvattu muualla yhteiskunnassa— — Terveydenhuoltotietojen luottamuksellisuus onkin keskeisimpiä terveydenhuoltoalaan liittyviä periaatteita. Siitä poikkeaminen edellyttää

erittäin painavia perusteita – – – Tiedon luovuttamista tarkoin harkituissa tilanteissa puoltaa laissa säädetty periaate, jonka mukaan terveystiedot ovat salassa pidettäviä, jollei tiedon luovuttamista toiselle viranomaiselle ole laintasoista säännöstä.

Edellä kerrotuissa perusteluissa hallitus esitti, että vankia tai rangaistuslaitokseen otettua hoitava lääkäri tai hänen määräämänsä terveydenhuollon ammattihenkilö voisi tietyin edellytyksin antaa vangin tai rangaistuslaitokseen otetun vakavaa tarttuvaa tautia koskevan tiedon rangaistuslaitoksen johtajalle ja että tieto voitaisiin antaa vain vangin tai rangaistuslaitokseen otetun oman tai muiden henkilöiden terveyden ja turvallisuuden suojaamiseksi. Tiedon ilmaiseminen edellytti esityksen mukaan erityisen painavaa jonkun henkilön terveyteen tai turvallisuuteen liittyvää syytä. Rangaistuslaitoksen johtaja ei saanut esityksen mukaan ilmaista samaansa tietoa muille henkilöille. Lakivaliokunnan mietinnössä (LAVM 3/2002 vp) katsottiin, että ehdotettu säännös merkitsi poikkeusta yleisistä terveydenhuollon salassapitosäännöksistä, jotka täsmentävät perustuslain 10 §:ssä säädettyä yksityiselämän suojaa. Valiokunnan käsityksen mukaan hoitosuhteen luottamuksellisuuden heikentäminen ja salassapitovelvollisuuden rajoittaminen ehdotetulla tavalla ei ollut välttämätöntä, koska terveydensuojelutavoite oli myös muutoin saavutettavissa. Tämän vuoksi vankeinhoidon terveydenhuollossa ei ollut valiokunnan mielestä syytä poiketa terveydenhoidon yleisistä potilastietojen salassapitoa ja luovuttamista koskevista periaatteista ja säännöksistä.

Eduskunta hyväksyi lakiesityksen lakivaliokunnan ehdottamin muutoksin siten, että muilla kuin terveydenhuollon ammattihenkilöillä ei ole edelleenkään oikeutta saada tietoa ilman vangin kirjallista suostumusta vangin sairauden laadusta taikka muusta terveydentilan tai hoidon yksityiskohdasta.

3.3.2

Kannanotto

Edellä olevan perusteella totean, että vartijoilla ei ole oikeutta saada tietää vankipotilaan hoitoon, kuten lääkitykseen liittyviä tietoja ilman tämän suostumusta. Katson, että selvityksestä ilmenevä menettely, jossa vankipotilaan ns. lääkedosetin pohjaan merkitään hänelle määrättyjen lääkkeiden nimet, on lainvastainen. Vaikka menettely on tarkoitettu terveydenhuollon ammattihenkilöiden työskentelyn helpottamiseksi, se vaarantaa potilastietojen salassapidon, koska vartijoilla on lääkkeitä jakaessaan mahdollista saada tietoonsa vangin lääkitys lukemalla lääkedosetin pohjaan merkityt tiedot. Katson, että lääkehoidon turvallinen toteutuminen käytännössä tulee varmistaa jollakin muulla tavalla kuin vaarantamalla potilastietojen salassapito.

4

TOIMENPITEET

Saatan edellä kohdassa 3.3.2 esittämäni käsityksen vankien lääkkeiden jakamisessa omaksutun menettelyn lainvastaisuudesta Vankeinhoitolaitoksen terveydenhuoltoyksikön johtavan ylilääkärintietoon. Tässä tarkoituksessa lähetän hänelle jäljennöksen tästä päätöksestäni.

Pyydän, että Vankeinhoitolaitoksen terveydenhuoltoyksikkö ilmoittaa minulle 18.3.2009 mennessä, mihin toimenpiteisiin käsitykseni on antanut aihetta.